

EL BALL DE VALENCIANS A BARCELONA, L'ANY 1807

Al llibre “L'origen dels castells” vaig incloure Barcelona en la llista de municipis on havien actuat els balls de valencians. A més de 3 notícies històriques que no són fàcils d'interpretar, hi destacava l'existència de dos gravats que mostren construccions humanes a les festes de Barcelona i que van ser publicats per Joan Amades, qui creia que representaven castells i els va datar entre els segles XVIII i XIX.

Ja aleshores vaig considerar aquelles construccions com a “passeig de gegantets”. Aquesta figura consisteix en diversos pilars de 2 caminant i la feien algunes muixerangues valenciane i balls de valencians, com el de Vandellòs i, actualment, el de Tarragona. Així doncs, vaig formular la hipòtesi que aquells fulls de rengle no representaven una colla castellera sinó un ball de valencians. La continuació de les recerques m'ha proporcionat algunes proves que demostren l'encert d'aquella predicció i la confirmen molt més del que hom es podia imaginar.



*Un ball de valencians a la processó de corpus de Barcelona
(Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)*

La primera novetat ha estat la troballa d'alguns altres fulls de rengle on es veuen les mateixes construccions. De fet, no sabem qui els va imprimir, però el dibuix és exactament igual, perquè aquests fulls es feien amb unes matrius de fusta, cadascun amb un element de la processó (bou, mulassa, gegant, etc), una dels quals representava el ball de valencians. La majoria d'aquests fulls representen la processó de corpus, però n'hi ha un que mostra un altar de Josep Oriol, per tant il·lustra la processó que es va celebrar per la seva canonització, l'any 1807.

La segona novetat és una notícia segons la qual un ball de valencians va actuar a Barcelona precisament en aquestes festes. L'he localitzat en dos llocs: Al Calaix de sastre de Rafael Amat i a l'Arxiu Amades. En aquest article només comentaré el text de l'Amat, i més endavant ja veurem com la va copiar l'Amades. La cita d'Amat és la següent:

“Valencians y Balls de bastons

Per major xirinola en estas festas han arribat las dansas dels Valencians y los Balls de bastons. Los Valencians ab la musica de grallas, tan desapasible als oídos, ballan tots pels carrers y plasas y fan castells pujant uns sobre els musclos dels altres de quatre y cinch estans. Acompañan á las grallas, tocan un tambor. Lo ball de bastons porta tambe musica de grallas, fent cric, crac, ballant los uns ab los altres. Anys atras ya havian vingut en Barcelona per Corpus y en altres funcions d'alegría, com esta del Beato Oriol.”

Aquesta és una notícia molt rellevant perquè està situada en el moment en què els balls de valencians van evolucionar cap als castells (entre 1801 i 1814). Concretament, aquesta anotació correspon al dia 8 de juny de 1807, per tant és la última actuació coneguda d'un ball de valencians abans de la guerra del Francès.

Aquest text confirma la hipòtesi de que el ball de valencians (i no els castells) actuaven a Barcelona entre els segles XVIII i XIX.

Aquesta és la tercera notícia recollida per Rafael Amat, després de les de Vilafranca (1774) i la de Tarragona (1794) que diuen, respectivament:

“Después del drach seguían los balls de Bastons, de Santa Fe y lo dels Valencians. Lo trage de tals quadrillas no sé si algun curiós com yo lo haurà notat. A mi no·m recorda, per consegüent no·l puch escriurer en est *Llibre de las Set Sibellas*.”

“En est matí, festa major en la ciutat de Tarragona, no ha estat tan alegre, vista la dels antecedents anys, per no haver-hi hagut, per motiu de les pregàries, cap diversió de balls dels titans, dels prims, dels valencians i altres en Tarragona, que corrien ab los de bastons per la ciutat, i en la tarda acudien a la professó de Santa Tecla, i l'habilitat de castells o sostres de gent ab un noi al capdamunt fent-hi figuereta. En fi, tot lo que em recòrdia de lo succeït, des de ma fantasia ho traslladaré a aquest llibre, *Calaix de Sastre*.”



Detall d'un altre full de rengle: A dalt altar de Josep Oriol, a baix un ball de valencians (Arxiu Joan Amades / CPCPTC)

Si les ordenem cronològicament veurem com el senyor Amat cada vegada ens dona més detalls del ball de valencians, i podem deduir que l'any 1774 gairebé no el coneixia, però el 1807 sí.

Es diu clarament que el ball anava acompanyat per la música de gralles (en plural) i d'un tambor. La majoria de cròniques d'aquella època utilitzen la paraula “dulzaina” o “dolçaina”, d'origen castellà i que pot tenir diferents interpretacions. En tot el segle XVIII només hi ha dos textos més parlen de gralles, tots dos del Vendrell: El 1715 hi actuaren “dues colles de grallers” i el 1784 “las grallas”. Ara bé, aquests textos van ser redactats els anys 1900 i 1895, respectivament, i possiblement cal datar en aquest anys les paraules “grallers” i “grallas”. Si fos així, aquesta notícia de l'any 1807

seria la més antiga amb la paraula “grallas”.

La valoració de la música “tan desapasible als oïdos” recorda notablement la frase “el inharmónico y chillón sonido de la gralla lo hace mucho menos tolerable” (Diario de Barcelona, 1852) i fa pensar que els ciutadans de Barcelona no estaven gaire acostumats al so d'aquest instrument.

Una altra frase prou clara és que “ballan tots pels carrers y plasas”. El ball es considera una de les diferències més evidents entre el ball de valencians i els castells. Hi ha qui ha volgut situar la seva desaparició a l'Arboç l'any 1770, però el cert és que aquesta notícia del 1770 parla inequívocament del ball, com també altres situades a Reus el 1814, a Valls el 1819 i a Tarragona el 1822 i el 1829. Aquesta de Barcelona el 1807 se suma a la llista.

A part de ballar, el text també explica que feien construccions humanes, que són descrites d'una manera força semblant a la notícia de Tarragona el 1802, que diu: “que forman subiendo, y manteniéndose en pie con el mayor equilibrio unos hombres sobre otros”.

Aquestes construccions són anomenades “castells”, paraula que ja trobem a l'Arboç l'any 1770, a Torredembarra el 1771, a Vilafranca el 1786 i a 20 pobles de l'arquebisbat de Tarragona entre el 1786 i el 1788. Així doncs, la paraula “castell” era utilitzada sovint per a designar les construccions humanes del ball de valencians igual que la paraula “torre” (i també “torreta” i “torrot”). La paraula “casteller”, en canvi, és força més tardana, del 1846.



El ball de valencians de Vandellòs vers el 1920 (Arxiu Josep Bargalló)

Pel que fa a l'alçada, aquest text només parla de quatre i cinc pisos, de manera que queda per sota d'altres notícies d'aquella època, com ara el castell de 6 sostres que el ball de valencians del Catllar va fer l'any 1770 a l'Arboç; la torre de 6 del 1802 a Lleida; la de 7 que es féu el mateix any a Tarragona i la de Reus el 1814. Sabem que durant el segle XVIII el nombre de balls de valencians va anar augmentant i també les actuacions amb més d'una colla. Per una part, l'augment d'actuacions servia d'entrenament per a millorar la forma física dels balladors; per l'altra, el desig de superar als grups rivals els va portar a fer torres i castells cada vegada més alts.

Ara bé, el text diu que “han arribat les danses” a Barcelona, cosa que significa que eren forasteres. No sabem d'on provenien però, segons el testimoni de Rafael d'Amat, en aquella època el viatge de Barcelona a Vilafranca durava tot un dia i fins a Tarragona dos. Aquest desplaçament podia afectar a les danses que, per exemple, podien veure's mancades d'alguns efectius, potser per això van fer construccions més petites. El fet que se citin alhora les “dansas dels Valencians i los Balls de bastons” ens impedeix saber si hi va concórrer un ball de valencians o més d'un.

Acaba recordant la participació d'aquests balls al Corpus i altres festes barcelonines, en anys anteriors. La redacció del text no deixa clar si es refereix al ball de bastons sol o també al de valencians, però sabem que aquest també hi anava perquè, tal com ja hem dit, coneixem altres gravats que ho il·lustren.

Barcelona és la ciutat de Catalunya on hi ha més colles castelleres, entre les quals n'hi ha una de les més antigues i dues que han fet castells de nou. Barcelona, Gràcia i Sants són places castelleres des del segle XIX i hi ha notícies de diverses actuacions del ball de valencians des del segle XVIII. Amb tot això, potser haurem de revisar la seva assignació a la zona “no tradicional”.



El ball de valencians de Tarragona (foto de l'autor)

Fonts consultades:

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

Centre de Promoció de la Cultura Tradicional i Popular

Amades (2001) Els Xiquets de Valls

Amades (1982) Costumari Català V volums

Amat (1908) Festas celebradas á Barcelona en los anys 1806 y 1807 per la beatificació del dr. Joseph Oriol, pvre

Amat (1987) Calaix de sastre II 1792-1794

Amat (1994) Miscel·lània de viatges i festes majors I

Bofarull (2007) L'origen dels castells

Bofarull (2007) “El passeig de gegantets” pàgines 28-29 a La Figuereta, número 17 Nova Muixeranga d'Algemesí

Bofarull (2010) “Una recerca històrica revela l'ús del terme 'castells' pels arquebisbes de Tarragona al segle XVIII” p. 38-40 a Castells, n. 30

Català (1979-1981) Món casteller

Climent (2006) “Josep Batet Llobera (a) Casteller: L'artífex de la colla dels menestrals?” a El Pati febrer-juny

Ferrando (1991) Presència castellerà al Vendrell fins a l'any 1926

Fontanals (1996) Nosaltres, els grallers

Martí (1999) “La comunicació per la imatge impresa” a Art de Catalunya vol. 13

Sánchez (1995) Puerto de Tarragona: Acontecimientos notables en su construcción

Web Piscolabis librorum “La beatificació de Sant Josep Oriol (1807) a través d'un imprès de precinema”